

tecrübeleri neticesinde elde ettiği kanaatleri fıkıh sahasına taşıması noktalarında toplanabilir (Sübkî, VI, 240-242; Zebîdî, I, 28). 5. *Kaḥṭu lisâni'n-nâbiḥ fi'l-mütercem bi'l-vâzih*. Kur'an'ın yedi harf üzere indirilmesi, tevâtüren nakli gibi meselelere dair olan eser, önce müslümanken daha sonra hristiyan olan bir âlimin iddialarına karşı cevap olarak telif edilmiştir (*Şerḥu't-Telkin*, II, 680; *el-Mu'lim*, III, 264, 378). 6. *el-İmlâ' 'alâ şey' min resâ'ili İhṡânî's-Şafâ'*. Bu kitabın, İsmâîlî mezhebi ve Fâtımî siyasetine karşı mücadelenin bir parçası olarak Sultan Temîm b. Muizz'in Mâzerî'den yazmasını rica ettiği eser olduğu düşünülmektedir (Makkarî, III, 166). 7. *en-Nükeṭü'l-kaḥṭiyye fi'r-red 'ale'l-Haṣeviyye ve'l-lezîne yeḳûlûne bi-kıdemi'l-aşvâti ve'l-hurûf*. Halku'l-Kur'ân hakkındaki Eş'arî görüşünü savunmak için kaleme alındığı kaydedilmektedir (*İzâhu'l-maḥşûl*, neşredenin girişi, s. 21). 8. *Ta'lik 'alâ eḥâdişil-Hâfız Ebî Bekr Muhammed b. 'Abdillâh b. Zekerıyyâ en-Nisâbüri*. Mâzerî'nin, Buhârî ve Müslim üzerinde çalışmaları olan Cevzaki'nin hangi eserine ta'lik yazdığı hususunda ihtilâf vardır (Makkarî, III, 166; bk. *el-Mu'lim*, neşredenin girişi, I, 89-90). Onun kaynaklarda adı geçen diğer eserleri de şunlardır: *Naẓmü'l-fe-râ'id fi 'ilmi'l-aḳâ'id*, *Kitâbü't-Ta'lika 'ale'l-Müdevvene*, *Keşfü'l-ğıttâ' 'an lemsi'l-ḥatâ'*, *el-İmlâ' 'ale'l-Buhârî*. Biyografik kaynakların yer vermediği bu son eser *Şerḥu't-Telkin*'de zikredilmektedir (II, 577-578).

BİBLİYOGRAFYA :

Mâzerî, *el-Mu'lim bi-fevâ'id*i Müslim (nşr. Muhammed eş-Şâzelî Neyfer), Tunus 1988, tür.yer., ayrıca bk. neşredenin girişi, I, 1-266; a.mlf., *Şerḥu't-Telkin: Kitâbü's-Şalât ve muḳaddimâtihâ* (nşr. M. Muhtâr es-Selâmî), Beyrut 1997, tür.yer., ayrıca bk. neşredenin girişi, I, 1-112; a.mlf., *İzâhu'l-maḥşûl min Burhâni'l-uşûl* (nşr. Ammâret-Tâlibî), Beyrut 2001, tür.yer., ayrıca bk. neşredenin girişi, s. 1-52; Kâdî İyâz, *Tertîbü'l-medârik*, II, 795; a.mlf., *el-Gunye* (nşr. Mâhir Zühayr Cerrâr), Beyrut 1402/1982, s. 65; İbn Hallikan, *Vefeyât*, IV, 285; Abdurrahman b. Muhammed Debbâğ – İbn Nâcî, *Me'âlimü'l-îmân* (nşr. Muhammed Mâdûr), Tunus 1978, III, 183; Zehbî, *A'lâmü'n-nübelâ'*, XX, 104-107; Safedî, *el-Vâfi*, IV, 151; Yâfî, *Mir'â-tü'l-cenân*, III, 267; Sübkî, *Ṭabakât* (Tanâhî), VI, 240-242; İbn Ferhûn, *ed-Dibâcû'l-müzhæb*, Kahire 1911, s. 279-281; a.mlf., *Tebṣiratü'l-hûkâm* (nşr. Tâhâ Abdürreûf Sa'd), Kahire 1406/1986, I, 72; Venşerîsî, *İzâhu'l-mesâlik ilâ kavâ'idil-İmâm Mâlik* (nşr. Ahmed Ebû Tâhir Hat-tâbî), Rabat 1980, s. 158; a.mlf., *el-Mi'yârü'l-mu'rib* (nşr. Muhammed Haccî), Beyrut 1401/1981, II, 133; Makkarî, *Ezhârü'r-riyâz* (nşr. Abdüsselâm Herrâs), Rabat 1978, III, 165-166;

Keşfü'z-zunûn, I, 557; II, 1741; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, IV, 114; Zebîdî, *İthâfû's-sâde*, I, 28; Mah-lûf, *Şeceretü'n-nûr*, s. 152; H. R. Idris, "L'école mälikite de Mahdia: l'Imâm al-Mâzârî (m. 536/h. 1141)", *Etudes d'orientalisme dédiées à la mémoire de Lévi-Provençal*, Paris 1962, I, 153-163; Muhammed eş-Şâzelî Neyfer, *el-Mâzerî: el-Fakih ve'l-mütekellim ve kitâbühü'l-Mu'lim*, Tunus 1982, tür.yer.; Tâhir b. Muhammed el-Ma'mûrî, *el-İmâm el-Mâzerî: Hayâtühü ve âşâ-ruh* (doktora tezi, 1985), Tunus, el-Külliyetü'z-Zeytûniyye li's-şeria ve usûli'd-dîn; a.mlf., "Ebû 'Abdillâh Muhammed el-Mâzerî", *Dâ'iretü'l-ma'ârifü't-Tûnusîyye*, Tunus 1991, II, 71-87; Ali b. Muhammed Zehrânî, *el-Hayâtü'l-İlmiyye fi Şıkkuliyeti'l-İslâmiyye*, Mekke 1417/1996, s. 146-147; Cemâl Azzûn, "Meşâdirü'l-Mâzerî fi kitâbihi Şerḥu't-Telkin", *'Âlemü'l-kütüb*, XXIII, Riyad 2002, s. 53-74; Ch. Pellat, "al-Mâzârî", *IEP* (İng.), VI, 942-943. EYYÜP SAİD KAYA

MAZHAR

(المظھر)

Hakk'ın sıfat, isim ve fiillerinin zuhur ve tecelli ettiği yer anlamında tasavvuf terimi
(bk. TECELLÎ; ZUHÜR).

MAZHAR

(مظھر)

Dinî müzik icrasında ritmi sağlamak için kullanılan, bendir olarak da anılan büyük boyda zilsiz def
(bk. DEF).

MAZHAR CÂN-I CÂNÂN

(مظھر جان جانان)

Şemsüddin Habîbullâh Mîrzâ Mazhar Cân-ı Cânân b. Mîrzâ Cân b. Abdissübân Dihlevî (ö. 1195/1781)

Nakşibendiyye'den Müceddidiyye silsilesinin yayılmasında önemli rol oynayan Hindistanlı mutasavvıf.

1 Ramazan 1110'da (3 Mart 1699), ailesi Dekken'den Ekberâbâd'a (Agra) göç ederken Kâlâbâğ adlı küçük bir kasabada doğdu. Muhammed b. Hanefiyye yoluyla Hz. Ali soyundan geldiğini ileri süren Mirza Mazhar'ın ailesi, Afganistan'dan Hindistan'a gidip Bâbürlü İmparatoru Hümayun'un hizmetine giren ilk kabile olan Kaşgal kabilesine mensuptur. Ekber Şah'ın hükümdarlığı sırasında bir isyana karıştığı için gözden düşen aile, Mirza Mazhar'ın babası Mîrzâ Cân'ın Evrengzîb

döneminde askerî bir göreve tayin edilmesiyle itibarını tekrar kazanmıştı. Cân-ı Cânân'ın babası bir Çiştî şeyhine intisap ederek tasavvuf yoluna girince 1110 (1699) yılında bu görevinden istifa edip ailesiyle birlikte göç etmiş. Mazhar bu yolculuk sırasında dünyaya gelmişti. Kendisine, babasının isminden kinaye olarak ve bir erkek çocuğun babasının asıl canı olduğunu ifade etmek üzere Cân-ı Cân adı verilmiştir. Bu adın Evrengzîb'in tavsiyesi üzerine konulduğu da rivayet edilir. Ancak bu isim kısa bir süre sonra Cân-ı Cânân (Câncânân) olarak değiştirilmiş, Farsça ve Urduca şiirlerinde kullandığı "Mazhar" mahlası zamanla adının bir parçası olmuştur.

Mirza Mazhar, muhtemelen babasının son yıllarında veya onun 1130'da (1718) ölümünden kısa bir süre sonra Ekberâbâd'dan ayrılarak Delhi'ye gitti. Başlangıçta tasavvufa pek az ilgi duyan Mazhar, Abdürresûl Dihlevî'den tefsir ve İmâm-ı Rabbânî'nin torunu Hacı Muhammed Efdal Siyâlkûtî'den hadis ve fıkıh tahsili gördü. Babasının mesleğini devam ettirmeyi düşünerek orduda bir görev almak için girişimde bulundu. Başvurusu reddedildiğinde Çiştî velîlerinden Kutbüddin Bah-tiyâr Kâkî'nin (ö. 633/1236), kendisine mânen bütün gücünü mânevî arayışa vakfetmesi tavsiyesinde bulunduğu kaydedilmektedir. Mirza Mazhar, bunun üzerine Nakşibendî-Müceddidî şeyhi Nûr Muhammed el-Bedâûnî'ye intisap etti; Bedâûnî'ye bağlılığı onun vefatından sonra da devam etti ve türbesinde altı yıl süreyle inzivaya çekildi. Bedâûnî son dönemlerinde ona bir müşşid aramasını söylediği için Şah Muhammed Zübeyr, Şah Hâfız Sa'dullah ve Muhammed Âbid Sünâmî adlı üç Nakşî-Müceddidî şeyhine daha intisap etti. Şah Hâfız Sa'dullah bir şair olarak kabiliyetini geliştirmesine yardımcı oldu; Muhammed Âbid Sünâmî de ona Kâdirî, Sühreverdî ve Çiştî tarikatlarına intisap etmesi için ayrıca destek verdi. Böylece Mazhar, Nakşibendî-Müceddidî silsilesinin dört ana kolunu kendi şahsında birleştirmiş oldu.

Sünâmî'nin vefatından (1160/1747) sonra yoğun bir şekilde irşad faaliyetine başlayan Mazhar, dergâhını Delhi'de kurarak Müceddidiliğin merkezinin Sirhind'i de tehdit eden istikrarsızlığın hâkim olduğu Pencap'tan Delhi'ye kaymasını sağladı. Halifelerini Gucerât, Pencap ve Dekken başta olmak üzere Hindistan'ın her tarafına gönderdi. Bazan onların faaliyet merkezlerini bizzat ziyaret etti.

Mirza Mazhar, 1183'te (1769) Delhi'den ayrılarak aralarında çok sayıda müridinin bulunduğu Rohilla Afganlıları'nın geleneksel kalesi olan Rohilkhand'a gitti. Ancak umduğu gibi karşılanmadığı için hayal kırıklığına uğradı ve Delhi'ye döndü. Vücudu oldukça zayıf düştüğünden sadece ileri gelen müridlerinin huzuruna çıkmasına izin veriyordu. Cuma namazına gidemez oldu. 1195 yılı Muharrem ayının başında (Aralık 1780 sonu) dergâhının önünden geçmekte olan Şîî bir grubun tâziye törenini görünce tören hakkında onur kırıcı bir değerlendirme yaptı. 5 veya 7 Muharrem'de (1 veya 3 Ocak 1781) dergâhına gelen silâhlı üç kişi tarafından vuruldu, üç gün sonra da öldü. Saldırganların, tâziye törenini kınadığından dolayı kendisinden intikam almak isteyen Şîîler olduğu iddia edilmekteyse de bu konuda kesin bir delil bulunamamıştır. Katilleri, siyasi ve dinî sebeplerden dolayı Rohilla Afganlıları'na düşman olan Necef Han'ın görevlendirmiş olması da muhtemeldir.

Mizacı ve olaylara yaklaşım tarzının İmâm-ı Rabbânî'den farklı olmasına rağmen Mirza Mazhar onun fikirlerine sadık kalmıştır. Vahdet-i şühûd görüşünün vahdet-i vücûd anlayışından üstün olduğunu söylemesi de kendisinin bu tavrıyla ilgilidir. Bununla birlikte vahdet-i vücûd anlayışının da doğru olduğunu kabul etmiştir. Çünkü Mazhar'a göre bu iki yaklaşım hakikat yolunda erişilen bir mertebenin neticeleridir.

Mazhar'ın Hinduizm hakkındaki değerlendirmesi İmâm-ı Rabbânî'nin görüşlerinden önemli ölçüde farklılık arzeder. Hinduizm'in altı temel ilkesinin (darshana) çıktığını söylediği Vedalar'ı ilâhî bir kaynağa atfeden Mazhar bütün Hindular'ın Allah'ın birliği konusunda müslümanlarla aynı görüşte olduğunu, dünyanın ebedî olmayıp yaratıldığını kabul ettiklerini, âhirette dirilmeye, ceza ve mükâfata inandıklarını belirtmiştir. Ona göre Ramachandra ve Krişna uyarıcı (nezir) ve müjdeleyici (beşir) olarak gönderilmiştir; bunların peygamber ya da velî olması muhtemeldir. Mirza Mazhar, Hindular'ın bu kişilerle irtibat kurmayı kolaylaştırmak için onların heykellerini yapmalarının ve önlerinde eğilmelerinin bir sūfinin, özellikle de zihninde şeyhin fizikî şeklini canlandırarak onunla râbîta kuran Nakşibendî dervişinin davranışına benzediğini söyler. Bu mânada sūfilerle Hindular arasındaki tek fark sūfilerin şeyhlerinin heykellerini yapmamalarıdır. Hindular'ın heykeller önündeki secdeleri ibadet değil bir

çeşit selâmlama biçiminden ibarettir. Mirza Mazhar, Hinduizm'i tasavvufu telif etme çabasını Ramachandra'ya sülûk ve Krişna'ya cezbe atfedecek dereceye kadar götürmüştür (*Kelimât-ı Tayyibât*, s. 24-30; Abdullah ed-Dihlevî, s. 127-129). Onun zikir halkasına Hindular'ı da kabul etmiş olabileceği ileri sürülmektedir (Dahnhardt, s. 29). Hindular'ın son zamanlara kadar Mazhar'ın türbesini ziyaret etmeleri de bu görüşü desteklemektedir (Şah Ebû'l-Hasan Zeyd Fârûkî, s. 223). Nakşibendî-Müceddidî tarikatının kendisine nisbet edilen Mazhariyye kolunun bir Hindu şubesinin, Şah Fazl Ahmed Han'ın Hinduizm'i terkederek İslâm'ı kabul etmesini yasakladığı halifesi Mahatma Ramchandrajî himayesinde ortaya çıkması da tesadüfî değildir (Dahnhardt, s. 78-79).

Bu dönemde Delhi'de müslümanlar arasında Sünnîler'in Şîîler aleyhine kışkırtılmasından kaynaklanan bir gerginlik mevcuttu. Mirza Mazhar, Hz. Peygamber'in ashabı arasındaki görüş farklılıklarının dinin özünü ilgili olmadığını söyleyerek uzlaştırıcı olmaya çalışmıştır. Şîîler'in bazı ashabı lânetlemesini şiddetle kınamış, hatta bir defasında Hz. Ömer'e sövdüğünü iddia ettiği bir Şîî'yi neredeyse bıçaklayacak dereceye gelmiştir. Ancak Şîîliğe "hasis / rezil ruh" denmesini uygun görmesi (*Kelimât-ı Tayyibât*, s. 31-32) ve ölümünden önce Şîîler'in tâziye töreni hakkında yaptığı değerlendirme onun mezhep taassubunu aşmadığını göstermektedir.

Mirza Mazhar üç önemli halife yetiştirmiştir. Bunlardan tefsir ve hadis alanında otorite olan Gâzî Senâullah Pânîpetî (ö. 1225/1810[?]) *Tefsîru Mazharî* adlı Arapça tefsiri (I-X, Quetta 1412/1991; Urdu tercümesi, I-XII, Karaçi 1980) Mirza Mazhar'a ithaf etmiştir. Diğer halifesi Naîmullah Behrâicî (ö. 1218/1803) Mazhar'ın hayatı, görüşleri ve uygulamaları hakkında *Ma'mûlât-ı Mazhariyye* ve *Beşârât-ı Mazhariyye* adıyla iki kitap kaleme almıştır. Onun daha etkili halifesi Şah Gulâm Ali diye de tanınan Abdullah ed-Dihlevî'dir (ö. 1240/1824). Mürşidi hakkında *Maķâmât-ı Mazhariyye* adlı bir eser yazan Gulâm Ali Dihlevî (İstanbul 1986), Mirza Mazhar'ın türbesinin yanında Hindistan'ın en önemli Müceddidî merkezi olan bir dergâh inşa etmiştir. İngilizler'in 1857'deki Hint ayaklanmasını bastırması sırasında yıkılan dergâh Şah Gulâm Ali'nin silsilesinden gelen Şah Ebû'l-Hayr tarafından onarılmıştır. Kendisine nisbetle Der-

gâh-ı Şâh Ebû'l-Hayr olarak tanınan dergâh bugün de faaliyetini sürdürmektedir. Şah Ebû'l-Hayr ayrıca Mirza Mazhar, Abdullah ed-Dihlevî ve Ebû Saîd'in (ö. 1250/1834) kabirlerini aynı alanda toplamıştır.

Mazhar'ın müridlerini irşad amacıyla Farsça olarak yazdığı mektuplar *Kelimât-ı Tayyibât* adlı eserde derlenmiş olup (Delhi 1309/1891) seksen dokuz mektup ihtiva etmektedir. Abdullah ed-Dihlevî'nin *Maķâmât-ı Mazhariyye*'sinde de yirmi dört mektubu yer almaktadır (s. 112-146). Bütün mektupları *Mîrzâ Mazhar Cân-ı Cânân ki Huṭûṭ* adıyla Urduca'ya tercüme edilmiştir (nşr. Halîk Ecûm, Delhi 1962). Mazhar'ın Farsça ve Urduca şiirlerini ihtiva eden bir de divanı vardır (Kanpûr 1271/1855).

BİBLİYOGRAFYA :

Mazhar Cân-ı Cânân, *Kelimât-ı Tayyibât*, Delhi 1309/1891; a.mlf., *Levâ'ih-i Hânkâh-i Mazharî* (nşr. Gulâm Mustafa Han), Haydarâbâd 1392/1972; Naîmullah Behrâicî, *Beşârât-ı Mazhariyye*, Kanpur 1867; a.mlf., *Ma'mûlât-ı Mazhariyye*, Kanpur 1271/1854; Gulâm Server Lâhûrî, *Hazînetü'l-'Aşfiyâ*, Leknev 1290/1873, s. 684-687; M. Murâd el-Kazânî, *Tezyîl-i Reşehât-ı 'Aynü'l-hayât* (Reşehât içinde), Mekke 1300/1883, s. 53-72; Rahman Ali, *Tezkire-yi 'Ulemâ-yi Hind*, Delhi 1914; Abdülhay el-Hasenî, *Nûzhetü'l-havâṭir*, VI, 50-54; A. Schimmel, *Islamic Literatures of India*, Wiesbaden 1973, s. 48; Ahmed Sirhindî, *Mektûbât*, Karaçi 1393/1973; Nûrbahş Tevekkülî, *Tezkire-i Meşâyih-i Nakşibendiyye*, Lahor 1976, s. 282-303; Şah Ebû'l-Hasan Zeyd Fârûkî, *Hazret-i Müceddid aur un ki Nakîdîn*, Delhi 1977; Abdürrezzâk Kureyşî, *Mîrzâ Mazhar Cân-ı Cânân aur un ki Kelâm*, A'zamgarh 1979; S. A. A. Rizvî, *A History of Sufism in India*, Delhi 1983, II, 245-248; Abdullah ed-Dihlevî, *Maķâmât-ı Mazhariyye*, İstanbul 1986; T. Dahnhardt, *Change and Continuity in Indian Sufism: a Naqshbandi-Mujaddidi Branch in the Hindu Environment*, Delhi 2002, s. 9-14, 29, 78-79; Muhammad Umar, "Mirza Mazhar Jan-i Janan: a Religious Reformer of the 18th Century", *Studies in Islam*, VI, New Delhi 1969, s. 118-154; J. A. Haywood, "Mazhar, Mîrzâ Djândjânân", *EP* (İng.), VI, 953.

HAMİD ALGAR

MAZHAR OSMAN

(bk. USMAN, Mazhar Osman).

MAZHARİYYE

(المظهريّة)

Nakşibendiyye-Müceddidiyye tarikatının Mazhar Cân-ı Cânân'a (ö. 1195/1781) nisbet edilen bir kolu (bk. MAZHAR CÂN-ı CÂNÂN).